

Hij neemt de tijd bij de lurven

Onmiddellijk nadat de eerste krijtstrepen verschijnen, lijkt er een landschap te ontstaan. Een leeg landschap met veel grijs aan de bovenkant van de tekening.

Langzaam raakt het landschap ingevuld, misschien bewoond, begroeid met kwetsbare klaprozen. Vernietiging krijgt er vrij snel een prominente plaats in. Moord en doodslag moeten in deze knap vormgegeven, prachtige wereld vol diffuse kleuren schering en inslag zijn. Want van alles wat ik in deze film zie, zijn de doodshoofden het meest herkenbaar, en meest langdurig aanwezig. Totdat ze in de mist verdwijnen, en deze wereld, zoals ik hem in twintig minuten heb leren kennen, wordt uitgewist.

Zover zijn we nog niet. In de Rotterdamse tentoonstellingsruimte Tent is net voor de tweede keer de film 'Getekend' van de beeldend kunstenaar Olphaert den Otter begonnen. Tijdens de eerste keer heb ik achter op een essay dat Den Otter mij als voorbereiding op ons gesprek had toegestuurd, driftig steekwoorden opgeschreven.

Stadsplattegrond. Doodshoofd, botten, graten. Klaprozen, gras, boterbloemen? Water, iets van een rivier? Knap gemaakt. Mooie kleuren. Wolken. Vanuit vliegtuig door wolkendek naar aarde kijken. Toenemende diepte of verte. Leegte.

Kennelijk riep de tekening veel associaties

De vragen zijn eigenlijk taboe. Toch bekruipen ze de toeschouwer die voor een kunstwerk staat: wat bedoelt deze kunstenaar? Peter Henk Steenhuis stelt de verboden vragen aan Olphaert den Otter.

PETER HENK STEENHUIS

op. Maar het opmerkelijkste aan mijn gekrabbel was dat ik er nauwelijks de tijd voor had. Hoewel de film stil lijkt te staan, was er telkens als ik opkeek van het papier zoveel veranderd dat ik vaste grond onder de voeten meende te hebben verloren, alsof ik opnieuw met kijken en interpreteren moest beginnen. Het is een trage film waarin verschrikkelijk veel gebeurt. In ongekend tempo. Hier moet de tijd bij de lurven zijn genomen.

Gelukkig is de film een *loop*, een constante herhaling, en krijgt de toeschouwer meer kansen. Het lege landschap begint zich nu opnieuw te ontvouwen: de grijze strepen worden bruingrijs, en veranderen in vlakken. We kijken, zo vertelt Den Otter, naar een beeldverslag van een tekening die hij enkele jaren geleden heeft gemaakt op de muur van de Ketelfactory, de projectruimte in Schiedam. "Ik ben daar een paar weken aan het tekenen geweest. En elke variant, elke volgende fase van de tekening, heb ik vastgelegd met een digitale camera. Samen met een van mijn zoons heb ik die verschillende stadia op de computer omgezet in een film, waarin elke zes seconden een volgend stapje zichtbaar wordt."

Dat betekent dat u – even rekenen – tien keer zes keer twintig tekeningen gemaakt hebt?

"Nee. Ik heb niet telkens nieuwe tekeningen gemaakt, ik heb steeds doorgewerkt aan dezelfde pasteltekening, totdat de muur geen pastel-

Schilderijen uit de film 'Getekend' van Olphaert den Otter.

krijt meer kon opnemen. Toen het pastel echt van de muur begon af te vallen, besepte ik dat de tekening zou sterven. Ik begon te wissen, voorzichtig, met de hand, stofmasker op.”

Dat moet het moment in de film zijn dat ik heb opgeschreven: ‘Vanuit vliegtuig door wolkendek naar aarde kijken.’

“Dat zou je erin kunnen zien. Ik was zelf niet op het idee gekomen.”

Ik laat het vliegtuig rusten. Kijken we hier naar een interpretatie van de schepping?

“Die term is me te religieus. Ik heb een streng calvinistische opvoeding gehad. Zelf zou ik eerder zeggen: we kijken naar een kringloop.”

De atheïstische variant op de schepping.

“Als ik iets moet zijn, noem ik mij spinozist. Spinoza zegt: God is alomtegenwoordig. Niets kan zich eraan onttrekken. Dood en leven, geest en materie zijn voortdurende verschijningsvormen van één substantie.

In deze film is elk nieuw stadium de vernietiging van het vorige: ik begraaft de oude tekening onder een nieuwe laag krijt. En verder op in de film haal ik zelfs telkens pastel weg. Je ziet doodshoofden verschijnen en verdwijnen. Bloemen opkomen en verwelken. Gras doodshoofden overwoekeren.

Het is een cirkelgang, een kringloop. Ik geloof niet dat er een belofte na dit leven is. Maar

ik put veel troost uit de manier waarop leven en dood elkaar afwisselen. De dode materie van de schedels wordt afgebroken en vormt voedsel voor insecten en bloemen. Dat gegeven roept medelijden op, biedt troost en hoop.”

Terug naar de film. We zijn nu op het punt beland dat er voor het eerst vegen zichtbaar worden – geen wolken. Ik probeer mijn eerste associatie van de passagier die uit het vliegtuig door de wolken omlaag kijkt te verdringen. Dat beeld is te eenduidig, te realistisch.

Wat ik overhoud is het besef: op dit moment in de film ontstaat er meer diepte. In plaats van op de passagier concentreer ik me op de begrippen ‘medelijden’, ‘hoop’, ‘dood’, ‘verlies’.

Kan ik deze woorden koppelen aan wat ik zie, bieden ze meer inzicht? Er schiet me een passage te binnen uit het essay dat Den Otter mij heeft toegestuurd. In dit verhaal gaat hij uitvoerig in op zijn overtuiging dat onze zogenaamde Vooruitgang gepaard gaat met een gevoel van verlies.

Den Otter schrijft dat hij als adolescent er echt van overtuigd was dat er een betere wereld in het verschiet lag. “Ik geloofde erin en in de kracht van kunst, van cultuur, van beschaving in het algemeen. Ik hield hartstochtelijk van schilderkunst, van muziek, van theater, ballet, literatuur, noem maar op. Die liefde voor de kunst bracht mij uiteindelijk op de kunstacademie.

Voor mij was het betreden van de kunstacademie een groots moment. Ik wist dat ik mij toegang had verschaft tot iets overweldigends. U voelt het natuurlijk wel aan: dat viel tegen.”

Daarna beschrijft Den Otter hoe de zeepbel uiteenspatte, en hoe hij zijn verloren illusies te boven trachtte te komen.

Slaat dat gevoel van verlies niet alleen op de kringloop van de natuur, maar ook op die van de cultuur? En zitten wij nu in de fase waarin veel wordt uitgewist?

“Ironisch beweer ik wel eens dat het vanaf de Verlichting bergafwaarts gaat met de westerse cultuur. Maar zo ga ik een complex probleem uit de weg. Sinds de Verlichting zijn we sterk gericht op de Vooruitgang.

Voor de schaduwzijden van deze vooruitgang heeft de Romantiek een oplossing gevonden: een soort *Second Life*. Dit tweede leven is een zelfgemaakte droomwereld: dat tweede huis, die survivaltocht, de eenzame trip door de Himalaya, naar yoga, kamperen in de natuur. Vaak hebben we het idee dat dit romantische tweede bestaan ons echte leven is.

Deze schijnwereld is in staat de schade die de voortdurende Vooruitgang met zich meebrengt op individueel niveau te herstellen, of in ieder geval draaglijk te maken. Maar in de dagelijkse, tastbare werkelijkheid is de schade wereldwijd en onherstelbaar.” ►

De film is traag,
hij lijkt wel stil te staan.
Toch gebeurt er
verschrikkelijk veel

Zien we die schade ook in dit werk?

“In al mijn werk. Maar dat beweren is gevaarlijk. Want dan zou je kunnen stellen: Den Otters werk is nostalgisch, doordrongen van het besef ‘vroeger was het beter’.

Ik wil geen namen noemen, maar er zijn tegenwoordig beeldend kunstenaars die in hun werk teruggrijpen op oude vormen, waarmee ze dat gevoel van verlies volledig tegemoetkomen. Dat werk draagt als boodschap uit: wij zijn wat u bent kwijtgeraakt. Dergelijk werk biedt niets nieuws; vorm en inhoud komen uit de goede oude tijd. Zulk werk is nostalgisch. Mijn werk gaat over nostalgie.”

Ik zie het verschil nog niet.

“Zulke realistische, nostalgische schilders zeggen: ‘Oké, de vooruitgang werkt niet, we maken een U-bocht en gaan terug.’ Dat is de nostalgie van de kunst.

Een zijstap ter verduidelijking. Nexus-directeur Rob Riemen, auteur van de bestseller ‘Adel van geest’, pleit bijna constant voor een nieuwe elite. Onze kinderen moeten niet gamen maar opnieuw Thomas Mann lezen, dat is veel beter voor de geest. Dat is, kort door de bocht, de visie van Riemen.

Ook ik denk dat het beter voor je gezondheid is om goede boeken te lezen dan om geweldadige videogames te spelen.

Ik acht het pleidooi van Riemen kansloos, volkomen kansloos. Om de jeugd weer massaal

Thomas Mann of Goethe te laten lezen, heb je een intellectuele dictatuur nodig. Dat gaat niet. Het is nostalgisch te denken dat het mogelijk is een brug te slaan tussen onze huidige cultuur en die van Goethe. Wat Riemen doet is geen adel van de geest maar nostalgie van de geest.”

Terug naar de kunst. Uw werk gaat over nostalgie. Welk antwoord geeft u op die hang naar nostalgie?

“Ik zou niet durven beweren dat ik het antwoord heb. Ik probeer betekenisvolle beelden te maken, waarin ik – nee, niet illustreer maar presenter wat ik waarneem in onze maatschappij.”

Illustreer is mooier maken.

“Als je illustreert wat je ziet, wordt je werk een plaatje bij een praatje. Dat kan heel zinnig zijn: veel affiches of posters werken op die manier. Ik doe iets anders, ik probeer beelden te maken, waarmee ik commentarieer of bevraag wat ik waarneem.”

Hoe?

“Ik gebruik bijvoorbeeld vaak foto’s. Tachtig procent van de beelden die ik maak gaat terug op foto’s uit de krant. Voor deze film heb ik gekeken naar foto’s van Rwanda, Cambodja, Verdun. Aangrijpende beelden, die nooit direct in een kunstwerk van mij komen.

Ik bekijk ze, bekijk ze, uitentreuren bekijk ik ze. Dan vormt zich uiteindelijk een idee.”

Een ongemakkelijk gevoel, dat eigenlijk al de hele film latent aanwezig was, begint zich nu te manifesteren. Ik pak mijn aantekeningen er nog even bij: ‘Knap gemaakt. Mooie kleuren.’ En dan Verdun, Rwanda en The Killing Fields.

Is dat te rijmen? U gebruikt de gruwelijkste beelden van de vorige eeuw, en ik vind het resultaat mooi. Wat is dat voor gekkigheid?

“Dat is mijn lijfstok. Ik wil je mijn werk binnentrekken en dat doe ik door schoonheid.”

U klinkt ineens polemisch.

“Schoonheid is in de kunst decennialang een taboe geweest, ook voor mijzelf. Pas de laatste jaren durf ik luid en duidelijk te zeggen: mijn werk moet mooi zijn, en knap gemaakt. Kom maar op.”

Waarom was schoonheid een taboe?

“Omdat het gevaar bestaat dat ‘mooi’ ‘fraai’ wordt, en ‘knap gemaakt’ ‘kunstig’.”

Is dat te voorkomen?

“Ja, door je werk inhoud te geven.”

Nog zo’n taboe.

“Precies. *The medium is the message*, zeiden mo-

'Door het beeld' is een initiatief van *Trouw* en de Ketelfactory, een projectruimte in Schiedam.

Wat? De film 'Getekend' van Olphaert den Otter is tot 10/06 te zien op de tentoonstelling Secret Gardens.

Waar? Tentoonstellingsruimte 'Tent' in de Witte de Withstraat 50 Rotterdam.

Info? tentrotterdam.nl

dernistische kunstenaars, en ik beaamde dat jarenlang. Nu weet ik dat de vorm, de vertelling, mijn manier is om kijkers aan het werk te binden. Maar als ze eenmaal binnen zijn, stuiten ze niet op ingelegde tafeltjes maar op een complexe wereld, waaruit je niet makkelijk ontsnapt, en waarvan je je toch eigenlijk wel moet afvragen: waar kijk ik naar?

Ik voel verdriet en woede over mijn tijd. Wat is er logischer dan die te tonen door te smijten met verf, zoals expressionistische schilders hebben gedaan, wild en woedend. Ze legden een direct verband tussen gevoelens en middelen: kwaadheid resulteerde niet in het smijten met stoelen maar in smijten met verf.

Ik keer het om: geen snelle reactie op gevoelens, ik introduceer de traagheid in mijn werk. Trouwens ook in mijn methode. Ik werk langzaam, met middelen die het tegendeel bewerkstelligen van mijn emoties: prachtige kleuren, goedgemaakt werk, knap.

Jij ondergaat de vreugde van het kijken. Maar waar jij zo vreugdevol en enthousiast in terecht bent gekomen, blijkt zwaar materiaal te zijn. Met die ervaring moet jij aan het werk."

Hoe?

"Die vraag kan ik jou stellen. Hoe?"

Ik heb nu bijna twee keer twintig minuten intens gekeken. De lijnstok werkt, dat staat vast.

Maar wat heb ik gezien? Of beter, wat doet de film met me?

De beelden werken zonder meer verdragend. Alleen, wat zegt dát? Schilderijen van de Haagse School, of van de hedendaagse schilder Henk Helmantel werken ook verdragend.

Dat effect is niet genoeg om deze ervaring te vatten.

Opvallend is dat ik geen enkele behoefte meer voel aantekeningen te maken. Ik begrijp nu ook niets meer van de drift waarmee ik veertig minuten geleden zat te krabbelen. Ik hóór wel veel meer: vogelgeluiden, een ambulance, gezoem op de achtergrond. Dit doet me denken aan een gedicht van de Argentijnse dichter Roberto Juarroz, dat ik met de filosoof Theo de Boer in dit katern besprak :

*Gezoem op de achtergrond verkondigt
dat er niets is*

dat niet kan bestaan.

*Met stilte gevoerde stilte hebben wij nodig
om te aanvaarden dat alles bestaat.*

De rust, de stilte, de traagheid die je overvalt tijdens het kijken naar deze film zorgt ervoor dat je weer oor krijgt voor 'het gezoem op de achtergrond'. Hoewel Den Otter de voorkeur geeft aan het woord 'kringloop' kom ik terug op 'schepping'. Niet uit religieuze overwegingen, maar omdat schepping te maken heeft met het actieve scheppen. Voor mij heeft schepping,

veel meer dan het woord 'kringloop', een culturele, maatschappelijke connotatie.

In het verhaal uit Genesis 1 wordt het *toehoe-wabohoe* ('woest en ledig') vormgegeven, maar dat betekent niet dat we in een mooie, paradijselijke wereld zijn beland. Op het eerste gezicht lijkt dat misschien zo, maar wie beter kijkt of luistert, ziet of hoort het dreigende gevaar op de achtergrond.

De vernietiging, de dood, het niets – het is altijd vlakbij, in tijd en ruimte, of het ligt vlak onder de oppervlakte van een prachtig schilderij. Het verhaal van de schepping is een dagelijkse realiteit. De schepping verkeert *am Rande des Nichts*, zei de theoloog Karl Barth. En dát ervaar je in de film 'Getekend' van Olphaert den Otter.

Op een van de laatste beelden van de film zie ik nu rechtsonder nog de vage contouren van een schedel. Dan verdwijnt ook die in de vergeetheid. Opnieuw leegte. Nu voelt die leegte een stuk ongemakkelijker dan toen ik begon te kijken. Geen rustgevende leegte, maar een dreigend niets.

Een kijker die aan het werk moet, moet juist niet aan het werk. Misschien is het beter te luisteren naar het gezoem op de achtergrond, waardoor hij beseft dat een paradijselijke wereld in mum van tijd kan veranderen in een hel, in het volledige niets. Hier zitten is dat beseffen. En, heel even, aanvaarden. ■